

1. Izmijenjena situacija

S austrougarskom okupacijom Bosne i Hercegovine nastale su za Franjevačku bosansku provinciju sasvim nove prilike. U pogledu građanskih sloboda i sudstva došlo je do poboljšanja: ni katolici ni franjevci nisu više raja i oni sada, načelno, pred zakonom uživaju zajedno s ostalim građanima ravnopravnost, za kojom su tako dugo čeznuli. Ali, nova je država u priključenom području imala svoje zasebne račune; za nju ono treba biti neke vrste kolonijalni posjed, koji će u prvom redu koristiti njoj a ne narodima koji u njemu borave. Nova pokrajina ne smije ojačati slavenske narode u Monarhiji. Zato je austrijska politika pokušala uvesti još jednu novu, bosansku, narodnost pored hrvatske i srpske, po starom pravilu "podijeli pa onda bez brige vladaj!" Toj politici smetali su vodeći ljudi kod Hrvata i Srba. Stoga su austrijski političari odlučili potisnuti i bosanske franjevce, oduzeti im dosadašnju ulogu, gurnuti ih u zapećak i pustiti da s vremenom izumru. Mjesto njih treba zavesti kler koji će novoj državi bolje odgovarati. Sve to, naravno, neće činiti otvoreno nego pritiskom na crkvenu upravu, da država ne bi navukla na sebe omraženost.

Zavesti u nekoj zemlji redovitu crkvenu hijerarhiju po sebi je sasvim normalna stvar . Čudno je bilo da je Bosna tako dugo ostala bez nje, a razlog je bio samo u tom što se Sv. stolica morala obzirati na interese Austrije i Ugarske, koje su se miješale u imenovanje redovitih bosanskih biskupa. Ovi su, kao što smo vidjeli, pobjegli iz Bosne u 17. st. i otada nisu više u nju ni zavirili. Da se nekako pomogne vjernicima, papa im je poslao izvanredne biskupe kao svoje namjesnike, tzv. apostolske vikare. Sad je došlo vrijeme da te izvanredne prilike prestanu i da crkvena uprava u Bosni bude jednaka kao i u susjednim pokrajinama. Austrija je nastojala, iz svojih razloga, da to bude brzo i da bude onako kako njoj odgovara.

Apostolsko (papino) pismo "Ex hac augusta" g. 1881.

... U tom (= očuvanju vjere) blistavo su zasjali upornost i junaštvo članova opservantskog Franjevačkog reda, koji su se trudili da u tim krajevima prošire vjeru. Za nju su ponekad prolili i krv i donijeli mnoge spasonosne plodove pa su izvanredno zaslužni za vjeru.

Nadam se da će tako (ustanovom sjemeništa za odgoj svjetovnog klera) nastati mnogo evanđeoskih radnika svjetovnog klera, odlično pripremljenih da vjerno i revno obrađuju Gospodnji vinograd, povezani jednim duhom ljubavi i sloge s redovnicima. Ovima treba

iskazivati dužni obzir i pažnju (dignis officiis prosequi) zbog dugotrajnih napora kojima su nastojali vrijedno služiti Crkvi i spasenju duša u onim krajevima.

Acta Ordinis Minorum 1/1881, str. 97 ss a napose str. 101b i 104a.

Tako je, tri godine nakon ulaska austrijskih četa u Bosnu, imenovan prvim bosanskim nadbiskupom dr. Josip Stadler. Njegova je namjera bila uspostaviti čim prije svjetovno svećenstvo, koje će u cijelosti preuzeti duhovnu pastvu bosanskih vjernika. Na franjevce u daljnjoj budućnosti nije računao; njima se mislio samo privremeno, za nevolju, poslužiti. Kako se vidi, plan nadbiskupa Stadlera, što se tiče sudbine bosanskih franjevacu dobro se podudarao s planom austrijskih političara.

2. Odnos prema Vrhbosanskom ordinarijatu

Tako je u trenutku kad se napokon oslobodila turske vlasti, Bosanskoj provinciji zaprijetila opasnost od dvije moćne ustanove: od Austrije i od novouspostavljene redovite hijerarhije. Ukoliko ih potpuno ne unište, obje su željele oduzeti bosanskim franjevcima njihovu stoljetnu misiju u njihovu puku, tako da ostanu ograničeni na život u samostanima.

Poslanica bosanskim franjevcima vrhovnog poglavara Franjevačkog reda fra Bernardina del Vago g. 1882.

Neću prestati razglašivati da ste vrijedni svake hvale i svakog priznanja, jer vas kroz četiri stoljeća i više godina nije moglo krivovjerje zaraziiti, ni grčki raskol privući, niti su vas turski mač, vatra, pljačkanje i ljute prijetnje mogli saviti ili slomiti... Uvijek ste se trudili da katolički puk, povjeren jedino vašoj brizi, ... čvrsto ustraje u vjeri i pobožnosti..., od kojega ne znam ima li koji drugi vjerniji i pobožniji; on - i dok šuti – kazuje koji je plod vaših nastojanja.

Acta Ordinis Minorum, 1/1882, str. 166. Isp. također *Srce Isusovo* (Sarajevo) 1/1882, str. 129 ss, posebno 132.

Nadbiskup Stadler pokušao je ostvariti svoje zamisli na dva načina: a) oduzimanjem župa od franjevacu i b) prevođenjem franjevacu u svjetovne svećenike ili tzv. sekularizacijom franjevacu;

a) Još prije nego što će doći u Bosnu, g. 1881, pitao je Stadler u Rimu - kakvo će biti njegovo pravo s obzirom na župe kojima upravljaju franjevci. Rimska kongregacija za izvanredne crkvene poslove izjavila je da mu, u načelu, pripadaju sve župe ukoliko franjevci ne dokažu svoja, posebna prava na njih. Franjevci su ta prava u posebnoj predstavi dokazali a o tom je tada izašla i posebna knjiga Philadelphus Jelenež: *Iura specialia...* Ipak su oni, u znak dobre volje i za volju mira, dragovoljno odstupili 35 svojih župa sarajevskom nadbiskupu i banjalučkom biskupu. Njima je ostalo 59 župa. To je spomenuta Kongregacija prihvatila i onda 14. ožujka 1883. izdala dekret, kojim je "definitivno" riješila pitanje župa u Bosni.

Nadbiskup je time bio nezadovoljan ali je, barem s početka, prihvatio dekret kao konačno rješenje. Kasnije ga je (npr. 1898) pokušao osporiti ali bez uspjeha.

Iz pisma vrhovnog poglavara fra Bernardina del Vago nadbiskupu Stadleru, g. 1882.

Ostavljajući po strani druge točke, najviše me boli upravo to da tamo (u Vašem pismu) nema ni jedne riječi koja bi pokazivala dobrohotnost prema franjevcima. Umjesto toga pojavljuje se neuvažavanje, nepovjerenje, gotovo prezir. Pa ipak, jedino franjevcima dugujemo sve ovo što je još ostalo katoličkog u Bosni. Gdje su bili svjetovni svećenici kroz četiri stotine godina turskog tlačenja? Zar je možda istina da su postali svećenicima da budu župnici samo ondje i onda kad nema nikakve opasnosti? Ali, presvijetli gospodine, da ste Vi odmah od početka pokazali više poštovanja i povjerenja prema franjevcima, pa kad biste još i danas pokazali i osjećali više dobrohotnosti prema njima, Vi biste pridobili njihova srca i pomogli da ih poboljšate.

Čitavo pismo na talijanskom originalu donio sam u knjizi: «Lucerna lucens?», Sarajevo 1978, str. 182.

Ipak je nadbiskup nastojao drugim putem djelomično ostvariti svoj naum - dijeljenjem i umanjivanjem franjevačkih župa. Prema općem crkvenom pravu, biskup ima pravo dijeliti župe i svoje i redovničke ali za diobu mora postojati bar jedan od ova dva razloga: 1) da je udaljenost vjernika od župne crkve tako velika da im je teško do nje pristupiti; 2) da postoji tako velik broj vjernika da se pomoću duhovnih pomoćnika ne može zadovoljiti njihovim duhovnim potrebama.

Nadbiskup se obilno poslužio tijekom vremena svojim pravom da dijeli župe pa je tako od franjevačkih župa osnovao novih jedanaest, pri čemu kod znatnog broja njih nije postojao nijedan od navedenih razloga. Usto je nadbiskup ponekad otkidao dijelove franjevačkih župa i pripajao ih svjetovnim.

b) Nadbiskup nije imao svoga, svjetovnog, klera pa se potrudio da ga čim prije odgoji. U tu je svrhu odmah osnovao dječjačko sjemenište s gimnazijom u Travniku, za koje je sagradio i golemu zgradu, a isto tako nešto kasnije, i veliko sjemenište s bogoslovijom u Sarajevu. Međutim, da se ovim redovitim putem dođe do svećenika, treba vrlo mnogo vremena, redovno dvanaest godina pa je tako nadbiskup do g. 1898. skupio svega jedanaest svjetovnih pastoralnih radnika. Zato je u više navrata, zajedno sa svojim suradnicima, pokušao namamiti franjevce da napuste svoj red i da prijeđu u svjetovni kler.

To je pokušao odmah g. 1882. ali bez nekog uspjeha. Zatim je g. 1897, kad su franjevci bili na velikoj mucu kako da školuju svoje bogoslove, nagovorio bosanskog provincijala da pošalje jedanaest mladih klerika u njegovu bogosloviju. Obećao je i pismeno se obvezao da ih neće mamiti u svoj kler pa i kad bi neki htio prijeći u svjetovne svećenike, da ga on neće primiti među svoje kandidate. Od tih jedanaest franjevačkih bogoslova, devetorica su - unatoč Stadlerovu obećanju - prešla i bila primljena u svjetovni kler.

Izjava vrhovnog poglavara Franjevačkog reda fra Bernardina dcl Vago a Portu Romatino o Bosni, g. 1882.

Pred austrijsku okupaciju širile su se po susjednim zemljama loše glasine o bosanskim franjevcima, kojima je - kako se čini - i vrhovni poglavar povjerovao. Nakon što je sam pohodio Bosnu (pregledao ju je mjesec dana) javio je caru Franji Josipu II.:

«Ja činim dužnu čast istini kad Vašem veličanstvu javljam da sam uvidio da je Bosanska franjevačka provincija uistinu znatno bolja nego što možda izvana izgleda. Svakako, nisu svi učenici, nisu svi sveti, ali ih ima i učenih i pobožnih, i činili bi čast bilo kojoj provinciji... Na koncu preporučam Vašem veličanstvu ovu jadnu bosansku braću, koji su stekli mnogo zasluga za vjeru, Crkvu, društvo, ne samo u prošlim vremenima nego to još uvijek čine, ma što rekli oni koji ih nepravedno optužuju. Oni sa svojim katoličkim pukom, možda su jedini sigurni elemenat na koji Vaše veličanstvo može u Bosni računati čak i po uplivu što ga danas imaju na muslimane».

Franjevački vijesnik , 44 (1937), str. 409 ss., gdje se donosi i talijanski tekst.

Godine 1897. izdao je papa Leon XIII. svoju bulu (dekret) "Felicitate quadam", kojom je ujedinio razne ogranke Franjevačkog reda i zaveo u njima jedinstvenu upravu i poredak. Nadbiskup je pogrešno shvatio odredbe te bule i tu priliku iskoristio da privatno i javno pozove franjevce u svjetovne svećenike (usp. njegov poziv u "Vrhbosni" 25. 3. 1898). Posljedica tih poziva bila je da je Bosanska franjevačka provincija izgubila oko četrdeset svojih članova (oko jedne šestine ukupnog broja). Tako nam je razumljivo što je broj bosanskih franjevacu znatno opao: početkom Stadlerova razdoblja (prema šematizmu iz g. 1887) bilo ih je 225, a koncem (prema popisu iz g. 1916) 155. To je bio silan gubitak, osobito kad se uvažavaju napori oko odgajanja i goleme materijalne žrtve koje je provincija uložila da tolike ljude dovede do svećeništva. Ipak, Provincija je i nakon toga ostala živa i iz te kušnje izišla pročišćena i ujedinjena.

c) Još jednom u vrijeme ovoga nadbiskupa Provincija je bila ugrožena crkveno-političkim sporom što ga je on izazvao. Htio je - da ukratko kažemo - biti vođa bosanskih Hrvata. Htio je nametnuti svoje shvaćanje i svoju volju Hrvatskoj narodnoj zajednici, tadašnjem ekonomsko-prosvjetnom pokretu Hrvata u Bosni, koja ih je u to vrijeme (1908.) ujedno i politički predstavljala. Tražio je da on bude ključna osoba u toj zajednici a ona da mu bude poslušna. Kad to Hrvatska narodna zajednica nije prihvatila, osnovao je svoju stranku Hrvatsku katoličku udrugu i preko svojih listova ("Hrvatskog dnevnika" i "Vrhbosne") udario protiv Hrvatske narodne zajednice, proglašivši je liberalnom, nekatoličkom pa čak i protuvjerskom a svećenicima zabranio da budu njezini članovi. Time je, u doba otvaranja Bosanskog sabora - kad im je jedinstvo bilo najpotrebnije, znatno oslabio bosanske Hrvate, i inače brojem znatno slabije od Muslimana i Srba.

Nečijim je nastojanjem Sv. stolica zabranila bosanskim franjevcima da budu predstavnici u Bosanskom saboru, a istovremeno je ostavila drugim, svjetovnim svećenicima tu mogućnost. One koji su se zauzimali da Sv. stolica dozvoli da i franjevci mogu biti narodni zastupnici, Stadler je optužio da niječu papin autoritet a od Sv. Stolice ponovo zatražio da se franjevcima oduzmu župe; ujedno su njegovi istomišljenici ozloglašivali franjevce i u zemlji i u inozemstvu. Da smiri duhove i povрати sklad u bosanskim crkvenim krugovima, poslao je papa benediktinca o. Pierre-a Bastiena u Bosnu. On je s mukom postigao pomirenje; nadbiskupova Hrvatska katolička udruga bila je raspuštena a svećenicima je ostavljena sloboda da budu članovi Hrvatske narodne zajednice.

Pismo o. Pierre-a Bastiena, izaslanika Sv. Stolice, o stanju u Bosni prijatelju u Rim, g. 1911.

Korjenito rješenje bilo bi da nadbiskup dadne ostavku; mnogi su mi, također iz kruga njegovih prijatelja, to predložili. Međutim, ja nisam toga mišljenja a naveo bih kao jedino obrazloženje načelo autoriteta, koje moramo održati neuzdrmanim i nepovrijeđenim. Recimo da nadbiskup zatraži da se povuče! Njegovi bi protivnici likovali pa kad bi jednom kasnije nastale poteškoće s nekim novim nadbiskupom, igra bi morala započeti iznova i poslušnost prema crkvenom autoritetu bila bi zauvijek upropaštena. ... A onda, ima još jedan razlog; dugovi preuzvišenog gospodina Stadlera, koji se penju do dva i po milijuna (kruna). Sad se vode pregovori s bankama da ga se spasi, ali ne znam hoće li to poći za rukom. Tko će kasnije biti voljan preuzeti ovu odgovornost da bude sarajevski nadbiskup uz takav teret?

Dopis u Arhivu Bosne i Hercegovine Pr. BH, Nr 645 od g. 1911. (u cijelosti objavljen na njemačkom kao prilog u "Lucerna lucens?")

Biskupi u banjalučkoj biskupiji, najprije fra Marijan Marković a nakon njega fra Jozo Garić, smatrali su da je sudjelovanje franjevacu u pastvi bosanskog puka opravdana stvar pa tamo i nije bilo sporova. Slično je bilo i u Hercegovini za biskupa fra Paškala Buconjića i njegova nasljednika fra Alojzija Mišića.

Iako je ovaj žestoki sukob, koji je trajao oko tri godine, završio mirom, rane koje je on zadao hrvatskim katolicima u Bosni, ugledu nadbiskupa i svećenika jedne i druge vrste, bile su teške i teško će se zaliječiti.

3. Školstvo Bosne Srebrene

Potrebno je sada razmotriti djelovanje franjevacu u ovo vrijeme a u prvom redu njihovo školstvo, koje je jedan od temelja opstanka ovakve zajednice. Obrazovanje na suvremeni način bilo je u ovo vrijeme neophodno nuždan uvjet da se u novim prilikama opstane.

Kao što smo već vidjeli, tijekom 19. st. do okupacije, franjevci su dječake koji su htjeli biti franjevci-svećenici odgajali u pojedinim samostanima. Imali su jednoga ili dvojicu svećenika koji su ih poučavali u osnovnim znanjima a najviše u latinskom jeziku prema "Obrazovnom sustavu" fra Stjepana Marijanovića, tiskanom g. 1835. ali u praksi prihvaćenom već g. 1826. To nije bilo dovoljno. Stoga su franjevci na želju vrhovnog poglavara Reda, fra Bernardina del Vago (a Portu Romatino), na kapitulu u Fojnici g. 1882. odlučili objediniti sve te male samostanske škole

u jednu i odredili da ona bude u Kreševu. Bila su to samo 32 đaka, podijeljena u tri razreda s tri nastavnika i jednim upraviteljem, koji nije držao predavanja (fra Grgom Martićem). Uskoro se pokazalo da Kreševo nije pogodno mjesto za dječake, jer su bili smješteni u potkrovlju, gdje su sobe bile niže od 2 metra. Stoga je škola sljedeće godine bila premještena u Guču Goru, u znatno pogodnije prostorije. Tamo je s vremenom (1886) otvoren i IV. razred a nešto kasnije (1897) i V. razred. Dalje se u Gučkoj Gori, zbog tijesnih prostorija, nije moglo ići.

Očito je bilo da treba graditi zasebnu zgradu za dječачko sjemenište i za gimnaziju pa su franjevci već g. 1888. kupili u Visokom zemljište za nju. Međutim, tadašnja Vlada čitavih jedanaest godina nije htjela dati dozvolu za gradnju, dijelom iz svojih političkih razloga a dijelom zato jer se bojala da će se franjevci u Visokom sukobiti s tamošnjim pretežno muslimanskim stanovništvom. Kad je konačno dobivena dozvola, izgrađena je za godinu dana (1899/1900) lije pa dvokatnica, koja se pružala u dva kraka: jedan okrenut prema istoku, dužine 50 metara, a drugi, prema jugu, blizu 40 metara. Te su se godine (u kolovozu 1900) đaci u nju i uselili.

U Visokom je odmah otvoren i VI. razred. Za VII. i VIII. r. i ta je zgrada bila pretijesna pa su je g. 1913/1914 . proširili na istok, sjever i zapad čime je prostor bio gotovo udvostručen. G. 1916. isposlovaio je, uz mnogo truda, direktor fra Karlo Ikić dozvolu da učenici ove gimnazije polažu i završni ispit, istina, tada još pred mješovitom komisijom, sastavljenom od profesora sarajevske i visoke gimnazije. Franjevci su se pobrinuli postupno i za vlastito nastavno osoblje, školovano na domaćim i stranim sveučilištima. Nakon dolaska u Visoko (1900), oni su primali na školovanje i vanjske đake; s početka ih je bilo malo, a od g. 1913. oni su stalno u porastu. Tako je Bosanska provincija s obzirom na srednje obrazovanje vlastitim snagama konačno stupila u 20. stoljeće, ravnopravno s drugima.

Provincija se morala pobrinuti, jednako oslonjena na sebe samu, i za filozofsko-teološko školovanje svojih mladih članova. Kao što smo vidjeli ranije, nastojanjem mađarske vlade, uz veliko opiranje Provincije, većina je bosanske bogoslovske mladeži bila smještena na studij u Ostrogon, s namjerom da ih se pridobije za Mađare. Bila je to luda namisao; nakon tri godine boravka tamo, oni su g. 1880, na svoju ruku, razočarani, napustili tu tuđu zemlju i vratili se u matične bosanske samostane. Dvije godine kasnije, na fojničkom kapitulatu (1882), poglavari su odredili da studenti I. i II. tečaja odu u Livno, a III. i IV. tečaja u Guču Goru; kasnije su boravili i po drugim samostanima npr. u Sutjesci, Kreševu i Plehanu. Uzdržavanje tih mladića bio je znatan teret za Provinciju a iskorištavanje kamata od ranije spomenute zaklade Josipa II., koje su u to vrijeme godišnje iznosile 4.000 forinti, Mađari su onemogućili: oni bi im ih davali pod uvjetom da se Bosanci školuju na mađarskom tlu, pod mađarskim uplivom. Ponudili su tako Bosanskoj provinciji da joj studenti odu u dosta blizu Pečuh, kao mjesto studija, i ujedno su obećali prema njima bolji postupak nego što je bio u Ostrogonu. Tako je provincijal Čavarović pristao da u jesen 1883. pošalje tamo sedamnaest klerika.

Bio je to promašaj, jer su Mađari, kad su vidjeli da ne mogu za se pridobiti te mladiće, gotovo upola smanjili, stipendiju (do 2.500 forinti) i pogoršali postupak s njima. Ni vjerski duh na pečujskoj školi i u onoj sredini nije bio na visini. Nakon petnaest godina, svi koji su se tada tamo našli, bili su za Provinciju izgubljeni, jer su prešli u svjetovne svećenike. Sreća je bila da je dio studenata bio u Bosni ili po Italiji pa se nije izgubio sav podmladak.

Odsele, tj. iza 1898, skoro svi bogoslovi studirat će u Bosni, uz male izuzetke. Od raznih samostana u kojima su učili najviše se isticalo Livno, gdje se škola za sva četiri tečaja konačno g.1905. ustalila. Ali i tu su franjevci osjećali da pravom filozofsko-teološkom obrazovanju škodi nedostatak posebne zgrade za njega. Samostan sv. Ante u Sarajevu, sagrađen kao provincijalova rezidencija, trebalo je da posluži i za bogosloviju. Tamo su je stvarno 1909. i premjestili; budući da je on bio za tu svrhu, premalen, povisili su ga g. 1912. za jedan kat i on će, takav kakav je tada bio, služiti toj svrsi do II. svjetskog rata pa i mnogo dalje.

4. Dušobrižnički rad

Osvrnimo se sada na glavno, duhovno-pastirsko, djelovanje Bosanske provincije.

Iako je ona g. 1883. ustupila 35 svojih župa da budu biskupskog prava, ipak su njezini članovi do pred kraj stoljeća vršili župničku i kapelansku službu i u njima (izuzev Sarajevo i Travnik). Negdje su na njima posluživali sve do 1909. a negdje i do 1918. Ta služba u novoj državi uključivala je i održavanje vjeronauka po školama, ondje gdje su one postojale. Kad uzmemo da je negdje učenika bilo i do 200 i 300, jasno je da to nije bio malen zadatak. Katehezu nepismenih vjernika i dalje su vršili po ustaljenom i prokušanom načinu iz ranijeg vremena apostolskih vikara. - U prvo vrijeme služba kateheta na srednjoj školi, bila je povjerena franjevcima, sve dok nadbiskup nije dobio dovoljno svjetovnih svećenika.

Uz redovni dušobrižnički rad neki su franjevci držali i tzv. pučke misije po bosanskim župama. Tako su ih g. 1910. održali u 23 župe; to predstavlja zamjeran rad na propovijedanju i isповijedanju.

Od vanjskih misija oni su u ovo vrijeme djelovali u Albaniji. Tamo je fra Lovro Mihačević

pomogao uskrisiti propalu albansku provinciju. Prihvatio se g. 1883. uprave kolegija u Trošanu i tamo, uz pomoć još četvorice bosanskih franjevac, uzgojio za svećenike-franjevce 26 mladića i spremio još 15 pripravnika i znatno unaprijedio položaj te ustanove. I Provincija kao cjelina primala je nekoliko godina mlade Albance u svoj novicijat i na bogoslovski studij, iako se i sama borila s velikim poteškoćama. Fra Lovro Mihačević širio je i znanje o Albaniji i o Albancima člancima i knjigama.

U ovo vrijeme osobita je novost, vrlo korisna za duhovni rast vjernika, bilo širenje Trećeg reda. Toplo ga je preporučio papa Leon XIII. a bosanski su franjevci svesrdno prihvatili taj poticaj pa je broj članova toga reda g. 1906. iznosio više od 7.000. Ova je ustanova u ovo vrijeme, kad su se svećenici oko nje marljivo trudili, bila rasadnik pravog kršćanskog života, u nekim slučajevima i svetačkih kreposti. I članovi III. reda i obični vjernici osjećali su pripadnost njemu kao obvezu na vođenje uzornog kršćanskog života u svakidašnjici pokorom, molitvom, uzdržavanjem od svade i drugih grijeha i vršenjem dobrih djela. Počesto su upravo članovi III. reda bili stupovi župe.

Plodno su djelovala i vjerska društva, osobito Marijina kongregacija. Uz nju treba spomenuti i tadašnje misijsko Društvo sv. djetinjstva i Zadrugu sv. Ante. Franjevci su i sada nastavili širiti pobožnost križnog puta, moljenje krunice te pobožnost tzv. "mladih nedjelja" a od ostalih pobožnosti počeli su nastojati oko pobožnosti prvih devet petaka i štovanja sv. Ante.

5. Ostala djelatnost

a) Franjevci su i u ovo vrijeme nastavili svoju tradiciju da se brinu i o drugim, a ne samo vjerskim potrebama svoga naroda. U ovo vrijeme oni često pokreću osnivanje narodnih čitaonica, pjevačkih i sviračkih društava te raznih dobrotvornih i potpornih ustanova. Budući da je obrazovanih ljudi bilo malo, oni su ponekad u njima bili i predsjednici i zborovođe, npr. u Banjoj Luci (društvo "Nada"), u Jajcu ("Tomašević"), u Bugojnu, Fojnici, Varešu i drugdje.

b) Neobičan ali vrlo koristan pothvat, koji su franjevci ostvarili početkom 20. st., bilo je osnivanje i vođenje hrvatskih gospodarskih zadruga. To su bile neke vrste seljačke banke i štedionice. Stvorene su da se pomogne siromašnim ljudima da ne padnu u ruke lihvara, ili da se mognu otkupiti od kmetstva, ili da obrtnik i sitni trgovac mogne stati na svoje noge. Već g. 1910. ima ih znatan broj - u cijeloj Bosni i Hercegovini na franjevačkim župama 46. Većinu njih osnovali su franjevci pa su ih oni nerijetko i vodili, budući da nije bilo drugih pogodnih osoba; sve su one bile ujedinjene u Hrvatskoj zadružnoj banci u Sarajevu. Kao primjer njihova poslovanja može se

navesti Težačka banka u Livnu (u samostanu Gorica), koja je imala 591 člana i obavljala godišnji promet od 800.000 kruna. Osim što su ovdje mogli štedjeti i uzajmljivati novac, članovi su preko zadruge mogli jeftinije nabavljati namirnice i bolje unovčiti svoje proizvode.

c) Kad se uvažavaju okolnosti, nije bio malen ni rad na knjizi. Sad je (g. 1887) započeto izdavanje časopisa bosanskih franjevaca, koji je kroz cijelo ovo vrijeme (1887-1918) pod raznim imenima (najdulje: "Franjevački glasnik" i "Serafinski perivoj") zastupao franjevačku misao i interese bosanskih franjevaca, pored katoličkih i hrvatskih interesa. Nešto kasnije (1906) franjevci su počeli izdavati "Glasnik sv. Ante", koji je kod puka bio omiljen i relativno dobro raširen. Franjevci su se osobito bavili istraživanjem svoje povijesti pa su izdali niz značajnih djela s toga područja: fra Martin Nedić: Stanje redodržave Bosne Srebrene (1884), fra Antun Knežević: Carsko-turski Namjestnici u Bosni-Ercegovini (1887), fra Mijo Batinić: Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini, sv. I-III. (1881-1887) i osobito fra Julijan Jelenić: Kultura i bosanski franjevci, sv. I-II, (1912. i 1915.) uz čitav niz drugih rasprava i objavljenih povijesnih izvora. Neki su pisali i književna djela a najistaknutiji je rano preminuli fra Eugen Matić (književno ime: Narcis Jenko), drugi opet nabožna (npr. fra Ignacije Strukić), da spomenemo samo neke.

6. Gradnje

Rad na izgradnji crkava i drugih zgrada vezanih uz crkvu (kao što su župni stanovi i gospodarske zgrade) u ovom je razdoblju znatan. On je tim zaslužniji kad se uvaži da su se franjevci oslanjali isključivo na pomoć svoga puka i da se tada teško dolazilo do novca.

U ovo vrijeme, u ovih 40 godina, izgrađeno je šest novih samostanskih zgrada (Sutjeska, Kreševo, Sarajevo, Jajce, Petrićevac, Visoko), ukupne vrijednosti oko 295.000 forinti. Izgrađeno je i devet samostanskih crkava (Fojnica, Sutjeska, Kreševo, Guča Gora, Jajce, Petrićevac, Plehan, Sarajevo, Visoko), ukupne vrijednosti od preko 300.000 forinti. Izgrađeno je 28 župnih crkava na franjevačkim župama i 26 na župama biskupskog prava (kod ovih zadnjih pomagala je dijelom i državna vlast). Sagrađena su i 33 župna stana. Pored toga obnovljene su, dograđene i proširene neke ranije zgrade, što je ponekad (npr. u Varešu g.1906) ravno pothvatu novogradnje. Koliki je to napor za župnike koji su iznijeli na sebi teret te gradnje, u ovo vrijeme kad se vrlo teško dolazilo do novca, zna donekle samo onaj koji je i sam vodio neku gradnju i morao stizati za nju novac: oni su se u te zgrade gotovo ukopali.

I opremanje crkava oltarima, zvonima, orguljama, slikama, klupama, crkvenim posuđem, odijelom i ruhom, a kućâ namještajem, tražilo je goleme izdatke i napor, koji je teško iskazati.

Može netko reći da su neke od tih izgrađenih crkava skromne. To jest istina, ali je i njih bilo teško izgraditi; s druge strane, ima među navedenim crkvama i takvih koje bi mogle stajati po zapadnim gradovima ravnopravno s mnogima od njihovih crkava, iako su oni stotinama godina živjeli pod kršćanskim vladarima.

Ovo što je rečeno o ekonomskim teškoćama nije olako kazano. Da se to vidi, dovoljno je pogledati samo jednu gradnju: gimnaziju u Visokom. Ona je građena, kao što je rečeno, u dva navrata: (prvi: južni i istočni dio, koji je završen 1900, stajao je 63.000 forinti (ne računajući zemljište). Ta je svota podmirena prodajom bosanskog franjevačkog gostinca sv. Jurja u Carigradu (26.000 forinti), priložima franjevačkih samostana (18.000 forinti), priložima sa župa (8.000 forinti), priložima raznih darovatelja (9.000 forinti). Kod druge gradnje, koja je završena 1914. utrošeno je 100.000 kruna (= 50.000 forinti); ta je svota, kako se čini, u cijelosti uzeta iz provincijske zaklade za uzdržavanje gimnazije, zasnovane već 1884.

7. O unutarnjem (redovničkom) stanju Provincije

Prikaz ovog razdoblja, makar bio i vrlo kratak, ne bi smio prešutjeti i promjene u unutarnjem ustrojstvu Bosanske provincije, koje su vezane za dolazak dvojice vrhovnih poglavara Reda u Bosnu: fra Bernardina del Vago a Portu Romatino (1882) i fra Alojzija Canali iz Parme (1894), te za bulu "Felicitate quadam".

Stoljećima je Bosanska provincija živjela u iznimnim prilikama, koje joj nisu dopuštale da živi istim životom kao i ostale provincije Reda. Tako su se u nju uvukle razne posebnosti pa i zlouporabe. Najveća razlika od drugih bilo je posjedovanje zemljišta. Za vršenje duhovne službe u Bosni, gdje je do vjernika iz samostana trebalo prevaliti ponekad pedeset pa i stotinu kilometara, bili su očigledno potrebni konji. A gdje su konji, tu treba imati i kosnice i ispaše. Isto tako za hranu brojnog osoblja samostana (nekad i do 50 ljudi), za dočekivanje milih i nemilih (nezvanih turskih) gostiju trebalo je imati oranice, stoku i ovce, a tako i dosta novca za plaćanje teških i čestih turskih nameta, globe i mita. Sve te posjede nabavili su i držali bosanski franjevci s papinom dozvolom. Ni dolaskom Austrije nisu se prilike u mnogočemu promijenile.

Isto je tako pohoditelje (nadzornike poslane od vrhovne uprave Reda) smetao distriktizam ili velika vezanost pojedinih franjevaca za samostan svoga rodnog kraja. On se, uz ostalo, očitovao i u tomu što su oni željeli biti na službi u njemu a ne drugdje i što su ponekad zastupali

interese svoga samostana na štetu cjeline.

Čudilo je ljude sa strane još mnogočega: od toga što na župama služe, drže kućanstvo, i ženske osobe, makar bile i starije, a ne braća nesvećenici - pa do drukčijeg odijela i brkova.

Na kapitulu u Fojnici, kojem je predsjedao opći poglavar Reda fra Bernardin, pokušali su razborito se približiti općoj praksi Reda; i sam je fra Bernardin uviđao da se ovdje naprečac ne da sve izmijeniti. Ta postupna promjena ostala je kao dužnost pojedinih provincijala.

Desetak godina kasnije odredio je drugi opći poglavar Reda fra Alojzije Canali najprije uglednog fra Marka Baraća da pohodi i pregleda u njegovo ime Bosansku provinciju i od njega zatražio da dokine zlouporabe, posebno ove već navedene: distriktizam, manjkavo opsluživanje siromaštva i žensku poslugu. To je učinio zato, jer su mu neki franjevci iz Bosne predstavili stanje vlastite provincije vrlo crno. Fra Marko, koji je dobro poznao prilike i bio razborit i umjeren čovjek, javio je generalnom ministru da su optužbe pretjerane i nepravedne, da stvari, sve u svemu, dobro stoje i da štošta što on traži nema smisla uvoditi. Nezadovoljan tim izvještajem, opći poglavar osobno je došao u Bosnu g. 1894. Iako je bio vrlo strog, na licu mjesta uvjerio se da se mnogo stvari ne može izmijeniti ali je za neke odlučno tražio da se isprave.

Sličan zahvat napravljen je prilikom uvođenja novih općih ustanova Franjevačkog reda i pojave bule Leona XIII. "Felicitate quadam" (1897). Najveća izmjena bila je da se dokine privatno opskrbljivanje i držanje novca, što je u stvari i postignuto tijekom g. 1898. i 1899.

Slijedeći vizitatori, koji su u ime vrhovnog poglavara posjećivali Bosnu, izražavali su se o Bosanskoj provinciji sasvim lijepo. Ipak je, pod konac I. svjetskog rata, pod uplivom izvanjskih prilika, stega ponešto popustila.

Fra Ignacije Gavran, *Suputnici bosanske povijesti*, Svjetlo riječi, Sarajevo 1990, str. 111-124.

Izvori i literatura

1. Gavran, I.: Franjevačka provincija Bosna Srebrena od 1881. do 1918. Posebni otisak iz revije *Nova et Vetera* 32/1982 . Sarajevo 1982. a također u knjizi "Katolička crkva u Bosni i Hercegovini u XIX. i XX. stoljeću", Sarajevo 1986, gdje ima i drugih priloga koji se tiču ove teme. (Tamo su navedeni izvori i literatura u bilješkama ispod teksta).
2. Gavran, I.: "Lucerna lucens?", Visoko 1978.